

GRENDOVERSCHRIJDEND SYNTACTISCH GEDRAG

Freek Van de Velde & Dirk Pijpops*

1. Inleiding¹

In discussies over gevoelige onderwerpen wordt weleens geschermd met het argument dat je niet mag ‘simplifiëren’ of ‘veralgemeenen’. Toch is dat precies wat wetenschappers doen. Wetenschappers willen namelijk de regelmaat ontdekken achter de chaos van de anekdotische realiteit zoals die zich aandient aan een ongevoelende blik. Een voorbeeld. Objecten (fysici spreken van ‘lichamen’) ondervinden in het luchtledige een constante valversnelling. Op aarde bedraagt die net geen tien kilometer per seconde per seconde. De grotere kracht die je nodig hebt om zwaardere objecten in beweging te krijgen (inertie) wordt precies gecompenseerd doordat zwaardere objecten ook een grotere aantrekkingskracht ondervinden. De proportie tussen beide krachten is constant. Daardoor raken een veertje en een loden kogel op hetzelfde moment de grond als je ze laat vallen op de maan, waar geen noemenswaardige atmosfeer is. Dat is een diep inzicht, en je zou er niet meteen opkomen, als je afgaat op je alledaagse ervaring in het niet-luchtledige, waarin zwaardere objecten meestal juist wel sneller vallen.

Taalkundigen zijn er in de negentiende en vooral de twintigste eeuw van overtuigd geraakt dat ze hun wetenschappelijke inzichten het beste konden vergaren op dezelfde manier als fysici: experimenten waarin je de ruis van de realiteit zoveel mogelijk wegfilt. Je kunt niet zeggen dat dat geen vruchtbare weg was: door fonetiek en fonologie te scheiden en het foneem te ontdoen van zijn contingente fonetische eigenschappen krijg je een veel beter zicht op hoe klanken veranderen. Maar al in de negentiende eeuw vertoont die aanpak barstjes: de ijzeren regelmaat der klankwetten, zoals de Junggrammatiker die zich voorstelden, blijkt voortdu-

* Freek Van de Velde is verbonden aan de KU Leuven, onderzoeksgroep QLVL. Dirk Pijpops is verbonden aan het FWO-Vlaanderen en aan de KU Leuven, onderzoeksgroep QLVL.

rend doorkruist te worden door analogie, de molshoop van de historische fonologie. Dat heeft dialectologen ertoe gebracht de Junggrammatiker een wat treiterig motto in het gezicht te slingeren: “Jedes Wort habe seine eigene Geschichte”.²

Dat inzicht heeft niet verhinderd dat syntactici in de tweede helft van de 20e eeuw gedacht hebben op dezelfde manier te werk te moeten gaan als de laat-19e eeuwse fonologen: abstractie maken van de anakoloeten en haperingen in het taalgebruik van alledag om zo de kern van de grammatica bloot te leggen, waarin alles als het binnenwerk van een Zwitsers horloge functioneert. Volgens generatieve taalkundigen moet de ‘performance noise’ weggefilterd worden, om zo bij de smetteloze kern van de ‘competence’ te komen. Tenzij je een motorongeluk zonder valhelm hebt gehad, of een geboortedefect, is die competence ook feilloos bij normale mensen. Chomsky en zijn volgelingen lopen in die zin in de voetsporen van Plato en Descartes.

In zijn orthodoxe vorm is zo’n aanpak niet houdbaar. Van Sapir is het inzicht dat “All grammars leak” en Hans Glinz ziet taal als een “schichthafte System” en een “Systemoïde” (zie ook Van der Lubbe 1968: 8 en Van Bree 1996: 84). Een alternatief voor de generatieve aanpak is de gebruiksgebaseerde taalkunde. Die heeft een heel andere kijk op taal. Taal is niet langer een feilloos Zwitsers horloge, afgesloten van de realiteit door een stevig metalen koetswerk, maar een feilbaar levend lichaam, voortdurend in interactie met zijn omgeving. De verschillende organen en ledematen hebben weliswaar elk hun functie, maar vaak worden we geconfronteerd met een taak waarin het improviseren geblazen is.³ Mensen kunnen bijvoorbeeld uitstekend klauteren, maar zwemmen is toch wat moeilijker. Zo’n opdracht moeten we dan maar zien uit te voeren met de handen en voeten die we hebben, óf we kijken wat hulpmiddelen af van betere zwemmers, zoals zwemvliezen. Zo is het ook met de taal. De machinerie die we ter beschikking hebben, volstaat voor de vaakst voorkomende opdrachten, maar soms komen taalgebruikers voor onvoorziene problemen te staan. Dan moeten ze óf creatief zijn met de syntactische structuren die ze hebben, óf hulpmiddelen ontlenen aan andere talen, óf eenvoudigweg niets zeggen. In dit artikel bekijken we vijf voorbeelden waar taalgebruikers de eerste optie gekozen hebben.

Voorts is, volgens de gebruiksgebaseerde taalkunde, grammaticale regelmaat zelf al de resultante van taalgebruik. Omdat dat taalgebruik nu eenmaal variatie vertoont, heeft die grammatica een tijdelijk, emergent statuut (Hopper 1987, 1998, 2015). Er is alleen maar performance, en de grammatica vertoont een onvermijdelijk provisoire regelmaat, die voortdurend opnieuw gekalibreerd wordt in lopend taalgebruik. Taalvariatie en taalverandering zijn geen hinderlijke ruis, maar zijn een onvervreemdbaar aspect van taal, en kunnen niet buitenspel gezet worden in de beschrijving van de grammatica (zie Van de Velde 2017 voor concrete voorbeelden

in het Nederlands). Dat betekent niet dat alles chaos is, maar je hebt wel een ander onderzoeksprogramma nodig dan de generatieve context-ongevoelige grammatica die gebaseerd is op categorische grammatica-oordelen. Hedendaagse gebruiksgebaseerde taalkunde maakt gebruik van inzichten uit Complex Systems Analysis, en van probabilistische modellen.

Voor schrijvers van grammatica's is dat allemaal vervelend: hoe moet je een *Algemene Nederlandse Spraakkunst* schrijven als je voortdurend rekening moet houden met performance-ruis? Hoe ga je concreet te werk volgens het adagium dat taalvariatie een inherent aspect is van het grammaticale systeem (Geeraerts & Kristiansen 2015)?

Dat is inderdaad niet gemakkelijk. De gebruiksgebaseerde taalkunde heeft twee grote maatregelen genomen om die kwestie het hoofd te bieden. Allereerst worden grammatica's beschreven in termen van statistische tendensen: in plaats van binaire (grammaticaal vs. niet-grammaticaal) of ternaire grammaticaoordelen (*, ?, en gewoon goed) worden grammaticale fenomenen nu meer in grafieken en tabellen weergegeven.⁴ Hoe dat uitpakt in een grammatica, is voor het Engels te zien in Biber et al. (1999). Voor het Nederlands ontbreekt zo'n grammatica voorshands nog. Een tweede maatregel om variatie geen roet te laten strooien in de grammaticabeschrijving is door te kijken naar hele lokale patronen, waar de variatie 'beheersbaar' is. Dat is met name zo voor de gebruiksgebaseerde constructiegrammatica, die zich bij voorkeur bezighoudt met taalkundige bespiegelingen over soms vrij idiosyncratische, deels lexicaal-gedefinieerde halffabricaten. Voor het Nederlands kun je denken aan voorbeelden als de *weg*-constructie (Verhagen 2003), de 'ADJ_{superlatief} N *ooit*'-constructie (Zenner et al., te verschijnen) of de '*op het* adj *af*'-constructie (Van de Velde 2016). En als constructiegrammatici zich dan toch toeleggen op grotere abstracte patronen, zoals causatieve constructies, V1-constructies, of de lijdend-voorwerp-voorzetselvoorwerp-alternantie (*Hij zoekt een pen* vs. *Hij zoekt naar een pen*), dan haasten ze zich erbij te vertellen dat die eigenlijk geen eenheid vertonen, maar lokale (dat wil zeggen: lexicaal-sensitieve) clusters vormen (zie, respectievelijk, Levshina & Heylen 2014; Beekhuizen 2016 en Pijpops et al., ms.), en – erger nog – boterzachte grenzen hebben met verwante constructies. Hulpwerkwoorden en hoofdwkwoorden zijn synchroon niet van elkaar te onderscheiden (Van der Horst 2008: 873-896; Coupé 2015: 13-18) en determinatoren en adjectieven lopen in elkaar over (Van de Velde 2010), om twee typische voorbeelden te geven. Die zachte grenzen hebben hybride categorieën tot gevolg, zoals 'insubordinatieve' zinnen, die tussen hoofd- en bijzinnen in staan (Verstraete et al. 2012; Boogaart & Verheij 2013; Van linden & Van de Velde 2014).

Maar het probleem zit dieper: de constructies die taalkundigen onderscheiden, hebben niet alleen lekke grensovergangen met verwante naburige constructies,

maar lopen ook over in oppervlakkig gelijkende, structureel *onverwante* constructies. Grammatica is soms een zootje. Constructies zijn geen vorm-betekenis-eenheden die door heldere opposities uit elkaar gehouden worden in een systeem où tout se tient, maar zijn in elkaar gevlochten tot een kluwen. Taalgebruikers respecteren de grenzen van de constructies niet. Het gaat er dan natuurlijk niet om dat die gewone taalgebruikers het terminologische apparaat van de taalkunde niet kennen, maar wel dat uit hun taalgebruik zelf blijkt dat ze hun zinnen niet correct of niet volledig bouwen volgens grammaticale regels. Vaak werken ze met een oppervlakkige ontleding, die gebaseerd is op ‘exemplaren’. Dat ‘grensoverschrijdend syntactisch gedrag’ kan diachroom tot kronkelige taalveranderingen leiden (zie Van de Velde & Van der Horst 2013 voor uiteenlopende voorbeelden in de diachronie van het Nederlands).

De besmetting van de ene constructie door een andere onverwante constructie hebben we in Pijpops & Van de Velde (2016) ‘constructionele besmetting’ (‘constructional contamination’) genoemd. In dat artikel hebben we in detail gekeken naar de partitieve genitief: de constructie *Ik heb iets verkeerds gegeten*, waarin *verkeerds* een partitieve genitief is, blijkt over te lopen in *Ik heb iets verkeerd aangepakt*, waarin *verkeerd* een adverbiale bepaling is. Dat blijkt uit het feit dat de partitieve genitiefs-*s* bij dit soort adjectieven vaak wegvalt, vooral in Vlaanderen, maar net zo goed in Nederland. Voor taalkundigen zijn deze constructies – partitieve genitief en adverbiale bepaling – heel verschillend: ze horen in aparte hoofdstukken thuis in de grammatica. Voor taalgebruikers daarentegen is de oppervlakkige gelijkennis voldoende om ze met elkaar in verband te brengen. Je kunt dat afdoen als ‘verwarring’ of als een taalfout, maar als die fouten systematisch voorkomen, dan is er meer aan de hand. In een vervolgstudie (Pijpops et al., te verschijnen) worden nog andere gevallen bekeken: de korte infinitief na duratief *zitten* in de infinitivus-participio (IPP) *dat ze boeken hebben zitten lezen* loopt over in gevallen van de korte infinitief na finiet onvoltooid *zitten*, zoals *dat ze boeken zitten lezen* (zie ook Van de Velde 2017), de constructie VOLTOOID DEELWOORD + *zijn* loopt over in de gevallen met ADJ + *zijn*, zodat je ‘ongrammaticale’ rode volgorde krijgt met adjectieven (type: (...) *dat de man al geruime tijd is vermist*), en Vlaamse enclises als *Dan graafde ne put* (‘Dan graaf je een put’) lopen over in het zwakke preteritum *Dan graafde ’m ne put* (‘Dan groef hij een put’) (zie ook Vosters 2012). In al deze gevallen is er sprake van grensoverschrijdend syntactisch gedrag: de twee interfererende constructies moeten, gezien hun verschillen, volgens de regels van de grammatica uit elkaars buurt blijven, maar dat doen ze niet.

2. Syntactische ontsporingen

In dit artikel willen we laten zien dat ‘constructionele besmetting’ zich ook voor doet in de interne bouw van de nominale constituent in het Nederlands, en een verklaring biedt voor allerlei vreemde syntactische ontsporingen. Het idee is dat sprekers (en schrijvers) van het Nederlands syntactische constellaties, waarvan taalkundigen denken dat die stabiele vorm-betekenis-paren vormen, kunnen gebruiken voor heel andere doeleinden. De te verwachten semantische frictie blijkt in sommige gevallen moeiteloos aan de kant geschoven te worden.

Om te illustreren wat we precies bedoelen met grensoverschrijdend syntactisch gedrag van een constructie die een andere ‘besmet’, geven we eerst een vrij eenvoudig voorbeeld, dat niet tot het domein van de interne syntaxis van de nominale constituent hoort. Vervolgens gaan we in Paragraaf 3 dieper in op vier samenhangende gevallen binnen de nominale constituent.

Het illustratieve voorbeeld is ontleend aan Coppen (2001, 2006) en Van de Velde (2015: 73-74), en gaat over de oplossing voor het ontbreken van een lijdende vorm van causatief *laten*. Naast het semantisch en grammaticaal onverdachte (1), zou je het semantisch heel vergelijkbare (2) verwachten.

- (1) *Er werd een fragment getoond* (SoNaR⁵)
- (2) **Er werd een fragment laten/gelaten zien.*

Patronen als (2) komen een enkele keer voor, maar taalgebruikers lijken ze te vermijden. De reden is dat hulpwerkwoorden, c.q. *laten*, normaal gezien IPP vertonen: als ze in de voltooid tijden verschijnen dan nemen ze niet de vorm aan van een voltooid deelwoord, maar van een infinitief. Het probleem is dat IPP eigenlijk alleen voorkomt met de aspectuele hulpwerkwoorden *hebben* en *zijn*, en niet met andere hulpwerkwoorden die voltooid deelwoorden als complement nemen. Het passieve hulpwerkwoord *worden* wordt ook gecombineerd met een voltooid deelwoord, zie (1), maar genereert dus geen IPP wanneer het met een hulpwerkwoord gecombineerd wordt. Hetzelfde verhaal bij hulpwerkwoorden als *dienen*, *blijken* of *krijgen*. Ook die kunnen met een voltooid deelwoord voorkomen, maar ze genereren evenmin IPP in het hulpwerkwoord (*laten*, *helpen* ...) dat zijn eigen complement bij zich heeft:

- (3) *Ik krijg het niet uitgelegd* (SoNaR)
- (4) **Ik krijg het niet gelaten/laten uitleggen*
- (5) **Ik krijg het niet helpen/geholpen uitleggen*
- (6) *Het bleek gestuurd door een leraar hier vlakbij* (Google)
- (7) **Het bleek net laten/gelaten sturen*
- (8) **Het bleek net helpen/geholpen sturen*

De oplossing die soms gekozen wordt door taalgebruikers is het gebruik van constructies die helemaal niet behoren te bestaan, zoals (9).

- (9) *Waarom moeten dan juist de shockerendste beelden worden laten gezien* (Coppen 2006).

Wat is hier aan de hand? Het hulpwerkwoord *laten* heeft normalerwijze helemaal geen voltooid deelwoord als complement, maar de combinatie $AUX_{\text{Finitief}} AUX_{\text{Infinitief}} V_{\text{Voldt.dlw}}$ bestaat wél, zoals bijvoorbeeld in (10), en dat patroon wordt ‘wederrechtelijk’ geëxploiteerd om een patroon te bouwen waarin zowel aan de IPP-vereiste voldaan wordt als aan het verlangen om de morfologische markering van het voltooid deelwoord uit te drukken.

- (10) *ze moeten het absoluut hebben geweten* (SoNaR)

Die wederrechtelijke exploitatie van oppervlakkig gelijkende patronen vind je dus ook in de nominale constituent. In wat volgt, bespreken we een aantal van zulke syntactische ontsporingen. Sommige van deze structuren zijn reeds in de literatuur beschreven als ‘syntactic amalgams’, naar een term van Lakoff (1988), zie ook Kluck (2011) en De Smet & Van de Velde (2013) voor het Nederlands. Ze kunnen daarnaast echter ook begrepen worden als het resultaat van constructionele besmetting. In grote lijnen is het idee achter syntactische amalgamen en constructionele besmetting weliswaar hetzelfde – beide zijn immers gebaseerd op analogie – maar constructionele besmetting onderscheidt zich door (i) specifiekere voorspellingen te doen over de lexicale restricties op het fenomeen, en (ii) cruciaal gebaseerd te zijn op de zogenaamde ‘goed-genoeg’ ontledingsstrategie en het cognitief opslaan van ‘ready-mades’, voorgesteld door o.a. Ferreira et al. (2002), Ferreira & Patson (2007) en Dąbrowska (2014) (zie ook Felser 2017: 280-283), en door Tabor et al. (2004), Konieczny (2005) en Konieczny et al. (2009), die het hebben over “local syntactic coherences”. Voor een formelere definitie van constructionele besmetting, zie Pijpops & Van de Velde (2016: 550-551) en Pijpops et al. (te verschijnen: 4-7).

3. Syntactische ontsporingen in de nominale constituent

3.1. *Tienduizend nieuwe leaseauto's minder*

In de Nederlandse taalkunde is wat te doen geweest om paren van het type (11)-(12), met *minder* en diens paradigmagenoten *meer*, *te veel* en *te weinig*, *tekort* en

extra (zie Van den Hoek 1986; Sassen 1987; Van de Velde 2009: 119-121; Broekhuis & den Dikken 2012: 888-889).

- (11) *bijna tienduizend nieuwe leaseauto's minder* (Google)
 (12) *tienduizend minder uitgeprinte facturen* (Google)

Een voor de hand liggende analyse voor zowel (11) als voor (12), dat semantisch vergelijkbaar is met (11) en daar syntactisch van afgeleid heet te zijn, gaat ervan uit dat (*bijna*) *tienduizend nieuwe leaseauto's* een voorbepaling is bij *minder*, zodat de structuur vergelijkbaar wordt met *Het zwembad is drie centimeter te lang*. Dat is althans de voorkeursanalyse van Broekhuis & den Dikken (2012: 888-889), die erop wijzen dat de maatbepaling in beide gevallen afgesplitst kan worden door vraagwoordverplaatsing, zie (13)-(14), en dat in zinnen als *We hebben nu bijna tienduizend leaseauto's minder* het stukje *bijna tienduizend leaseauto's* weggelaten kan worden.

- (13) *Hoeveel centimeter is het zwembad te lang?*
 (14) *Hoeveel leaseauto's zijn er nu minder?*

Maar Broekhuis & den Dikken (2012: 888-889) houden ook de mogelijkheid van een andere analyse open, waarin *minder* een bepaling is van het telwoord, omdat *bijna tienduizend nieuwe leaseauto's* niet weggelaten kan worden als je in plaats van *minder* diens paradigmagenoot *extra* zou gebruiken. Bij nader inzien kan de groep NUM + ADJ + N trouwens ook niet altijd weggelaten worden bij *minder*, bijvoorbeeld in zinnen als *Er zijn nu bijna tienduizend nieuwe leaseauto's minder*, tenzij je een kwantitatief *er* toevoegt. Een bijkomend probleem om een parallelle analyse voor te stellen voor (11) en *drie centimeter te lang* is dat in een geval als *één argument meer* getalscongruentie zich niet richt op de pluralis van *meer* maar op de singularis van *één* argument.

- (15) *Eigenlijk werd/*werden één argument meer verwacht* (geciteerd in Sassen 1987: 67)

Bovendien is de 'afgeleide' volgorde in (12) moeilijk te verenigen met een analyse waarin *minder* het syntactische hoofd is. Wie in (11) een parallelle ziet met *drie centimeter te lang*, moet erkennen dat (11) en (12) syntactisch helemaal verschillend in elkaar zitten, en dat vinden veel taalkundigen ook maar niks. Daar staat dan weer tegenover dat niet iedereen de volgorde in (12) even gelukkig vindt. Sassen (1987: 67) wijst de parallel tussen enerzijds (11) en het daarvan afgeleide (12), en anderzijds *drie centimeter te lang* ook af. Hij ziet *minder* niet als bepaling bij het telwoord, maar het telwoord als bepaling bij *minder*, zodat de semantiek en de syn-

taxis in (12) gelijk lopen, en (12) paradigmatisch vergelijkbaar is met (16), waarin *veel* een onderbepaling is bij *minder/meer/...*

- (16) *veel {minder/meer/te veel/te weinig} facturen*

We hebben nu verschillende conflicterende analyses voor zinnen als (11)-(12). Welke is correct? En waarop kunnen we onze arbitrage baseren? Dat zijn misleidende vragen. De vraag naar dé juiste analyse is zinloos (zie ook Denison 2017: 310). De ene volgorde is niet transformationeel afgeleid van de andere, ook al zijn ze semantisch inwisselbaar. De gegevens zijn veel inzichtelijker te beschrijven als het door elkaar heen lopen van aparte ‘exemplaren’:

- (17) NUM + ADJ + N: *Er rijden tienduizend nieuwe leaseauto's op de weg*
 (18) NUM + N + COMPARATIEF: *Hij is drie centimeter langer*
 (19) NUM + COMPARATIEF: *Er zijn er tienduizend minder*
 (20) COMPARATIEF + N: *Er zijn minder facturen*

Door (17), (18) en (19) te combineren krijg je (11). Door (19) en (20) te combineren (en eventueel paradigmatisch in verband te brengen met (16)), krijg je (12). Dat de patronen in (17)-(20) onderling heel verschillende dependentiestructuren hebben, en daaraan gekoppeld een wat andere semantiek, daar laat de taalgebruiker zich weinig aan gelegen liggen. Zolang de prefab-stukken afzonderlijk goed geattesteerd zijn, kunnen ze aan elkaar gesoldeerd worden en door paradigmagenoten ingevuld worden in complexere contexten.

Een argument om hier constructionele besmetting in te zien is dat de volgorde in (12) alleen kan wanneer het patroon zonder telwoord ook voorkomt. Dat wordt duidelijk in (23). De reden waarom *tienduizend tekort facturen* niet kan is dat *kort* een adjectief is, en anders dan *meer*, *minder*, *te veel*, *te weinig* een inflectionele sjwa nodig heeft in prenominale positie. Die inflectionele sjwa heeft echter een semantische impact: *te korte facturen* betekent iets anders dan *facturen tekort*. Met *extra* – nochtans ook een adjectief – gaat het wel, omdat dat adjectief op een heldere klinker uitgaat en derhalve geen inflectionele sjwa krijgt. Ook *lila*, *indigo* of *kaki* krijgen in de regel geen attributieve sjwa.⁶ Op de rol van die sjwa komen we verder nog terug.

- (21) *minder facturen*, dus ook: *tienduizend minder facturen*
 (22) *extra facturen*, dus ook: *tienduizend extra facturen*
 (23) **tekort facturen*, dus niet: *tienduizend tekort facturen*, alleen: *tienduizend facturen tekort*

De constructie met *minder/meer/te veel/te weinig/tekort* achterop is in wezen een aanfluiting van de aversie van het Nederlands jegens ‘relatorloze’ nabepalingen in de nominale constituent (zie Van de Velde 2009, Hfst.3).⁷ In zinnen als *We hebben nu tienduizend facturen minder* kan *minder* toch achterop omdat de constructie *Hij is drie centimeter langer* ‘geëxploiteerd’ wordt. Anders gezegd: *Hij is drie centimeter langer* vertoont grensoverschrijdend gedrag.

3.2. *Genoeg*

Een soortgelijk geval van grensoverschrijdend syntactisch gedrag zijn constructies met *genoeg*, dat in Van de Velde (2009: 119) ook als paradigmagenoot van *minder* gezien wordt omdat het eveneens vóór en na het nomen kan staan: *Er zijn mensen genoeg* vs. *Er zijn genoeg mensen*.⁸ Merk op dat als *genoeg* een adjectief modificeert, het erop moet volgen: *oud genoeg* vs. **genoeg oud*, zie Broekhuis & den Dikken (2012: 921-923), en groepen met *genoeg* zijn dus uitzonderlijkterwijs rechtsvertakkend. Wanneer nu een adjectief waar *genoeg* als bepaling bijstaat, attributief gebruikt wordt, dan levert dat problemen op. Submodificerende adverbialen gaan in de regel vooraf aan het adjectief: *erg moeilijke stukken*, een *tamelijk indrukwekkende prestatie*. Wat doen taalgebruikers in dit geval? Opnieuw blijken die bestaande constructies te exploiteren voor oneigenlijke doeleinden. Taalgebruikers zetten *genoeg* in dat geval in als ware het een adjectief. Dat gaat goed zolang er geen attributieve inflectionele s'wa gebruikt hoeft te worden, met name in indefiniete enkelvoudige naamwoordelijke constituenten, zoals in (24). Als de grammaticale context toch zo'n s'wa vergt, zoals in (25), dan valt het plots erg op dat *genoeg* niet op z'n plaats staat, en dat een ‘logischer’ linksvertakkende volgorde die in (26) is. Omdat *genoeg* elders niet voorkomt, wordt zo'n constructie door veel taalgebruikers geweerd, maar ze is, in tegenstelling tot wat Van Eynde (2005: 140-141) beweert, niet categorisch uitgesloten. Ze is tamelijk gemakkelijk terug te vinden in referentiecorpora, zie (27)-(29).⁹ De logische constructie in (26) komt wel een enkele keer voor, maar interfereert hinderlijk met de betekenis waarin *genoeg* een kwantificerende determinator is bij *zwembaden*, zodat (26) in de regel niet begrepen wordt als ‘een ongedefinieerd aantal zwembaden van voldoende grote omvang’, maar als ‘voldoende zwembaden van grote omvang’.

(24) *een groot genoeg zwembad*

(25) *groot genoeg zwembaden*

(26) *genoeg grote zwembaden*

(27) (...) *stormen die volgens hen de (net niet stevig genoeg) dammen zouden verwoesten* (SoNaR)

- (28) *ruim genoeg tent* (SoNaR)
 (29) *Als je dit met groot genoeg projectielen en vaak genoeg doet zou je in theorie de baan kunnen verlagen.* (SoNaR)
 (30) *en ik heb ook een genoeg grote mond* (Google)
 (31) *Zo'n regering van nationale eenheid zou ook een genoeg grote meerderheid hebben om niet door kleine partijen te worden gehanteerd* (Google)

Ook in het geval van (24) zien we grensoverschrijdend syntactisch gedrag: er is constructionele besmetting van *genoeg*_{DET} *water*_N op *helder*_{ADJ} *genoeg*_{ADV} *water*_N.

3.3. Ooit, denkbaar en mogelijk

Een volgend voorbeeld van grensoverschrijdend syntactisch gedrag door constructionele besmetting is het geval waarbij een superlatief gemodificeerd wordt door de adverbia *denkbaar*, *mogelijk* en *ooit*:¹⁰

- (32) *de beste oplossing ooit* (SoNaR)
 (33) *de beste garantie mogelijk* (SoNaR)
 (34) *de beste kennismaking denkbaar* (SoNaR)

De constructie met achteropgeplaatst *ooit* is mogelijk een ontlending aan het Engels, of ondervindt in ieder geval een toenemende populariteit door het Engels (Zenner et al. en aldaar geciteerde literatuur). De patronen met *mogelijk* en *denkbaar* lijken ook toe te nemen (Van der Horst 2008: 1950-1951), misschien wel in het kielzog van *ooit*. Adjectieven zoals *denkbaar* en *mogelijk* gaan, ook als ze bijwoordelijk gebruikt worden, normaal vooraf aan hun hoofd (*een mogelijk probleem*, *een denkbare oplossing*, *een mogelijk zieke leerling*). In (32)-(34) zien we constructionele besmetting door nominale constituenten met een na het nomen geplaatst temporeel adjectief (*dat ongeval gisteren*, *zijn opmerking laatst*, *die oorlog vroeger*).

Er is een alternatieve constructie voor (32)-(34), die *denkbaar* en *mogelijk* vooroplaatst (zie ook Van Eynde 2005 en Van de Velde 2009: 115-118):

- (35) *de best denkbare oplossing* (SoNaR)
 (36) *de grootst mogelijke onzin* (SoNaR)

Maar ook dat patroon is een geval van grensoverschrijdend syntactisch gedrag. Hier doen *denkbaar* en *mogelijk* zich voor als onverdachte adjectieven en lijkt het alsof de superlatief daar een voorbepaling bij vormt. Dat is slechts schijn, net zoals

in het geval van *genoeg* in (24). De semantiek van (35) is niet ‘de oplossing die op de beste manier te bedenken is’, maar wel ‘de beste oplossing die je je kunt indenken’.¹¹ Dat hier inderdaad oneigenlijk gebruik gemaakt wordt van de adjectiefconstructie, blijkt hieruit dat *ooit* niet voorkomt in de constructie. Omdat superlatieven bijna nooit indefiniet zijn, wordt hier altijd een *sjwa* gevergd, zodat *ooit* niet stiekem zijn weg kan banen via de constructie zonder inflectionele *sjwa*, zoals in (24). Kennelijk is *ooite* in (37) minder goed dan *genoege* in (25).

(37) **de grootst ooite onzin*

Een logischer consequent linksvertakkend alternatief is dat waarbij *ooit*, *denkbaar* en *mogelijk* helemaal voorop gaan. Die constructie komt ook voor, naar het zich laat aanzien vooral in ouder taalmateriaal:

(38) *den mogelyk grootsten Inhoud* (18e eeuw, geciteerd in Van de Velde 2009: 116)

(39) *op de denkbaar voordeeligste en gemakkelijkste wijze* (19e eeuw, geciteerd in Van de Velde 2009: 117)

Het nadeel van deze constructie is dat die semantisch interfereert met gevallen als (40). Hier is de betekenis niet ‘de beste fotograaf die men zich kan indenken’, maar ‘wellicht de beste fotograaf’.

(40) *De mogelijk beste fotograaf ter wereld, Stanley Moore heeft (nog steeds) geen website* (geciteerd in Van de Velde 2009: 117)

3.4. *Verwacht en bedacht*

Hetzelfde syntactische grensoverschrijdend gedrag doet zich voor bij de constructie in (41) (zie Van Eynde 2005).

(41) *een lager dan verwachte omzet* (SoNaR)

Hier is het hoofd van de prenominalen adjectiefgroep *lager* en is *dan verwachte* een nabepaling. Syntactisch correct ware geweest dat de inflectionele *swja* zich zou hechten aan het adjectief *lager*, net zoals in *een heel wat lagere omzet*, waarin *heel wat* de comparatief *lager* voorbepaalt. Dat zie je ook in de volgorde *een lagere omzet dan verwacht*. Opnieuw speelt hier constructionele besmetting: de constructie in (41) is geïnfiltreerd door het oppervlakkig gelijkende patroon waarin *verwacht* wel het hoofd van de adjectiefgroep is, zoals in (42)-(44).

- (42) *de verwachte winst per aandeel* (SoNaR)
 (43) *de verwachte geldstraf* (SoNaR)
 (44) *de verwachte zege* (SoNaR)

Waarom is constructionele besmetting een adequatere analyse dan bijvoorbeeld de aanpak van Van Eynde (2005), die de constructie onder een syntactische regel wil brengen? Het argument is dat het effect lexicaal-specifiek is. Dit wil zeggen dat niet alle adjectieven de ontsparing in gelijke mate toelaten. Het patroon ADJ *dan verwacht* is beter dan het patroon ADJ *dan gedacht* omdat het adjectief *gedacht(e)* niet zo vaak voorkomt in prenominaal positie: voorbeelden parallel aan (42)-(44) zijn gemakkelijk te vinden in SoNaR, maar niet als je *verwachte* vervangt door *gedachte*. Gedetailleerde cijfers staan in Tabel 1.¹² De comparatiefstandaard *dan verwacht* staat in 15% van de gevallen achter het nomen, terwijl de comparatiefstandaard *dan gedacht* in 100% van de gevallen achterop staat. Het verschil is statistisch significant (Fisher Exact Test $p < 0,001$), en laat zich goed verklaren doordat *verwacht(e)* vaak als prenominaal adjectief voorkomt, terwijl *gedacht(e)* nauwelijks als prenominaal adjectief voorkomt. Van de drie gevonden treffers in SoNaR is er slechts één true positive: *Zij werkt niet mee aan het gedachte scenario*. En dan nog: hier zou menig taalgebruiker liever iets zien als *bedachte* of *uitgedachte*.

Patroon	SoNaR zoekopdracht	Treffers
ADJ _{comparatief} + N + <i>dan verwacht</i>	[pos="ADJ\(*comp.*") [pos="N.*"] [word="dan"] [(pos="WW\ (vd.*" pos="ADJ.*") & word="verwacht"]	93
ADJ _{comparatief} + N + <i>dan gedacht</i>	[pos="ADJ\(*comp.*") [pos="N.*"] [word="dan"] [(pos="WW\ (vd.*" pos="ADJ.*") & word="gedacht"]	10
ADJ _{comparatief} + <i>dan verwacht(e)</i> + N	[pos="ADJ\(*comp.*") [word="dan"] [(pos="WW\ (vd.*prenom.*" pos= "ADJ\ (prenom.*") & word="ver- wachte?") [pos="N.*"]	525
ADJ _{comparatief} + <i>dan gedacht(e)</i> + N	[pos="ADJ\(*comp.*") [word="dan"] [(pos="WW\ (vd.*prenom.*" pos= "ADJ\ (prenom.*") & word="gedach- te?") [pos="N.*"]	0
ART + <i>verwacht(e)</i> + N	[pos="LID.*"] [(pos="WW\ (vd.*pre- nom.*" pos="ADJ\ (prenom.*") & word="verwachte?") [pos="N.*"]	3576
ART + <i>gedacht(e)</i> + N	[pos="LID.*"] [(pos="WW\ (vd.*pre- nom.*" pos="ADJ\ (prenom.*") & word="gedachte?") [pos="N.*"]	3

Tabel 1: *Verwacht* vs. *gedacht*

4. Besluit

De observaties in Paragraaf 3 houden taalkundigen van allerlei overtuigingen al enige tijd uit hun slaap, en er zijn allerlei oplossingen bedacht om ze te vatten in een grammatica waarin de regels van het Nederlands staan. Een populaire metafoor is die van het ‘enten’ van grammaticale takken op bestaande syntactische bomen (Van Riemsdijk 2001; Zwart 2006), wat leidt tot een 3D-grammatica (De Vries 2003). Een andere analyse ziet in de syntactische ontsporingen een categorie *sui generis*. Van Eynde (2005) noemt ze bijvoorbeeld ‘head-independent phrases’. Wat die analyses gemeen hebben, is dat ze nog steeds uitgaan van een opvatting van grammatica als een streng beregeld systeem. Wij denken dat de constructies in Paragraaf 3 (en ook die in Paragraaf 2) beter gezien kunnen worden als gebiedjes waar de grammatica lekken vertoont, en waar we een inkijk krijgen in hoe gemakkelijk taalgebruikers de regels aan hun laars lappen wanneer er geen sluitende regels zijn, wanneer regels conflicteren, of wanneer zich ‘oneigenlijke’ analogische verbanden opdringen.

Dat regels zo gemakkelijk overtreden kunnen worden in het taalgebruik, suggereert volgens ons dat ze niet als harde wetten in een taalmodule in ons brein gehuisvest zijn, maar veeleer een provisorisch statuut hebben. Wanneer taalkundigen beroepshalve op zoek gaan naar tendensen en regelmaat, of jarenlang blootgesteld zijn aan zinsontledingsoefeningen, hebben ze de neiging om in hun enthousiasme te vergeten dat taalgebruikers veel oppervlakkiger te werk gaan dan zichzelf, en zich niet aan de geproclameerde regels houden, en dat de door hen gebruikte constructies syntactische grensoverschrijdend gedrag vertonen.

Descriptieve taalkundigen kijken wel eens neer op de bedillerige manier waarop normatieve taalkundigen fouten in de ban doen, maar hun eigen pogingen om hun regels te vrijwaren van ‘performance noise’ doen denken aan Mattheüs 7, 3: “En wat ziet gij den splinter, die in het oog uws broeders is, maar den balk, die in uw oog is, merkt gij niet?”.

Referenties

- Beekhuizen, B. (2016). De zijnsstatus van de afhankelijke V1-constructie in het Nederlands. *Nederlandse Taalkunde* 21, 33-59.
- Biber, D., S. Johansson, G. Leech, S. Conrad & E. Finegan (1999). *Longman grammar of spoken and written English*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Boogaart, R. & K. Verheij (2013). Als dát geen insubordinatie is! De pragmatiek van zelfstandige conditionele zinnen. In: T. Janssen & J. Noordegraaf (red.), *Honderd jaar taalwetenschap. Artikelen aangeboden aan Saskia Daalder bij haar afscheid van de Vrije Universiteit*. Amsterdam: Nodus Publikationen, 13-28.

- Broekhuis, H. & M. den Dikken (2012). *Syntax of Dutch. Nouns and noun phrases*. Volume 2. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Coppen, P.-A. (2001). Linguistisch Miniaturtje LXXIX: Linguistische Romantici. <<http://www.neder-l.nl/bulletin/2001/04/010434.html>>.
- Coppen, P.eter-Arno (2006). Linguistisch Miniaturtje CXV: Hier wordt iets laten zien. <<http://www.neder-l.nl/newindex.html?http://www.neder-l.nl/bulletin/2006/10/061026.html>>.
- Coupé, G. (2015). *Syntactic extension. The historical development of Dutch verb clusters*. Utrecht: LOT Dissertations.
- Dąbrowska, E. (2014). Recycling utterances: A speaker's guide to sentence processing. *Cognitive Linguistics* 25, 617-653.
- Denison, D. (2017). Ambiguity and vagueness in historical change. In: M. Hundt, S. Mollin & S.E. Pfenninger (red.), *The changing English language. Psycholinguistic perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 292-318.
- De Smet, H. & F. Van de Velde (2013). Serving two masters: form-function friction in language change. *Studies in Language* 37, 534-565.
- De Vries, M. (2003). Three-dimensional grammar. In: L. Cornips & P. Fikkert (red.), *Linguistics in the Netherlands 2003*. Amsterdam: John Benjamins, 201-212.
- Felser, C. (2017). Syntactic ambiguity in real-time language processing and diachronic change. In: M. Hundt, S. Mollin & S.E. Pfenninger (red.), *The changing English language. Psycholinguistic perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 271-291.
- Ferreira, F., K. Bailey & V. Ferraro (2002). Good-enough representations in language comprehension. *Current Directions in Psychological Science* 11, 11-15.
- Ferreira, F. & N. Patson (2007). The “good enough” approach to language comprehension. *Language and Linguistics Compass* 1, 71-83.
- Geeraerts, D. & G. Kristiansen (2015). Variationist linguistics. In: E. Dąbrowska & D. Divjak (red.), *Handbook of Cognitive Linguistics*. Berlin: De Gruyter Mouton, 366-389.
- Hopper, P.J. (1987). Emergent Grammar. *Berkeley Linguistic Society* 13, 139-157.
- Hopper, P.J. (1998). Emergent Grammar. In: M. Tomasello (red.), *The new psychology of language. Cognitive and functional approaches to language structure*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 155-175.
- Hopper, P.J. (2015). An emergentist approach to grammar. In: B. MacWhinney & W. O'Grady (red.), *The handbook of language emergence*. Chichester: Wiley Blackwell, 314-327.
- Kluck, M. (2011). *Sentence amalgamation*. Utrecht: LOT Dissertation Series.
- Konieczny, L. (2005). The psychological reality of local coherences in sentence processing. In: B.G. Bara, L. Barsalou, & M. Bucciarelli (red.), *Proceedings of the 27th Annual Conference of the Cognitive Science Society*. Stresa: Cognitive Science Society.

- Konieczny, L., D. Müller, W. Hachmann, S. Schwarzkopf & S. Wolfer (2009). Local syntactic coherence interpretation. Evidence from a visual world study. In: N. Taatgen & H. van Rijn (red.), *Proceedings of the 31st Annual Conference of the Cognitive Science*. Austin: Cognitive Science Society, 1133-1138.
- Lakoff, G. (1988) [1974]. Syntactic amalgams. In: E. Schiller, B. Need, D. Varley & W.H. Eilfort (red.), *The best of CLS: a selection of out-of-print papers from 1968 to 1975*. Chicago: The Chicago Linguistic Society, 25-45.
- Levshina, N. & K. Heylen (2014). A radically data-driven construction grammar: experiments with the Dutch causative constructions. In: R. Boogaart, T. Coleman & G. Rutten (red.), *The extending scope of construction grammar*. Berlin: De Gruyter, 17-46.
- Oostdijk N., M. Reynaert, V. Hoste & I. Schuurman (2013). The Construction of a 500-Million-Word Reference Corpus of Contemporary Written Dutch. In: P. Spyns & J. Odijk (red.), *Essential Speech and Language Technology for Dutch. Theory and Applications of Natural Language Processing*. Heidelberg: Springer, 219-247.
- Pijpops, D., D. Speelman, S. Grondelaers & F. Van de Velde (in beoordeling). A theory-steered, data-driven approach to incorporate the multi-level nature of the construction into corpus research. *Cognitive linguistics*.
- Pijpops, D., I. De Smet & F. Van de Velde (in beoordeling). Constructional contamination in morphology and syntax: four case studies. *Constructions and Frames*.
- Pijpops, D. & F. Van de Velde (2016). Constructional contamination: How does it work and how do we measure it? *Folia Linguistica* 50, 543-581.
- Sassen, A. (1987). Meer dan vijf stafleden minder. *Tabu* 17, 63-70.
- Tabor, W., B. Galantucci & D. Richardson (2004). Effects of merely local syntactic coherence on sentence processing. *Journal of Memory and Language* 50, 355-370.
- Van Bree, C. (1996). *Historische taalkunde*. 2e druk. Leuven: Acco.
- Van den Hoek, T. (1986). Nog een ontspoorde woordgroep. *Tabu* 16, 261-267.
- Van der Horst, J. (2008). *Geschiedenis van de Nederlandse syntaxis*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Van der Lubbe, H.F.A. (1958). *Woordvolgorde in het Nederlands: een synchrone structurele beschouwing*. Assen: Van Gorcum.
- Van de Velde, F. (2009). *De nominale constituent. Structuur en geschiedenis*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Van de Velde, F. (2010). The emergence of the determiner in the Dutch NP. *Linguistics* 48(2): 263-299.
- Van de Velde, F. (2015). Schijnbare syntactische feniksen. *Nederlandse Taalkunde* 20, 69-107.
- Van de Velde F. (2016). Wetenschappelijk, op het taalkundige af. In: R. Boogaart, S. Lensink & A. Reuneker (red.), *Aries netwerk. Een constructicon*. Leiden: s.n, 202-205.

- Van de Velde, F. (2017). Understanding grammar at the community level requires a diachronic perspective. Evidence from four case studies. *Nederlandse Taalkunde* 22, 47-74.
- Van de Velde, F. & J. van der Horst (2013). Homoplasy in diachronic grammar. *Language Sciences* 36, 66-77.
- Van Eynde, F. (2005). Phrasal prenominals with peculiar properties. In: A. Branco, F. Costa & M. Sailer (red.), *HPSG 2005. The 12th International Conference on Head-Driven Phrase Structure Grammar: conference notes*. 139-143.
- Van Eynde, F., V. Vanderghinste, L. Sevens & I. Schuurman (2018). Dutch colour terms. In: J. Ceuppens, H. Smessaert, J. van Craenenbroeck & G. Vanden Wyngaerd (red.), *A coat of many colours*. <https://dj60.be/>
- Van linden, A. & F. Van de Velde (2014). (Semi-)autonomous subordination in Dutch: Structures and semantic-pragmatic values. *Journal of Pragmatics* 60, 226-250.
- Van Riemsdijk, H. (2001). A far from simple matter. Syntactic reflexes of syntax-pragmatics misalignments. In: I. Kenesei & R.M. Harnish (red.), *Perspectives on semantics, pragmatics, and discourse. A Festschrift for Ferenc Kiefer*. Amsterdam: John Benjamins, 21-42.
- Verhagen, A. (2003). Hoe het Nederlands zich een eigen weg baant. Vergelijkende en historische observaties vanuit een constructie-perspectief. *Nederlandse Taalkunde* 8, 328-346.
- Verstraete J.-C., S. D’Hertefelt & A. Van linden (2012). A typology of complement insubordination in Dutch. *Studies in Language* 36, 123-153.
- Vosters, R. (2012). Geolinguistic data and the past tense debate. Linguistic and extralinguistic aspects of Dutch verb regularization. In: G. De Vogelaer & G. Seiler (red.), *The dialect laboratory. Dialects as a testing ground for theories of language change*. Amsterdam: John Benjamins, 227-248.
- Zenner, E., K. Heylen & F. Van de Velde (2018). Most borrowable construction ever! A large-scale approach to contact-induced pragmatic change. *Journal of Pragmatics*.
- Zwart, C.J.-W. (2006). Over het enten van interpolaties. *Tabu* 35, 163-180.

NOTEN

- ¹ Als bijdrage aan de feestbundel voor Jacques Van Keymeulen naar aanleiding van diens emeritaat is dit artikel op twee manieren toepasselijk op de gefêteerde: allereerst in het pleidooi voor een niet-generatieve aanpak van syntaxis, met lexicale invloed. Die lexicale invloed moet een dialectlexicograaf als muziek in de oren klinken. Ten tweede omdat het in dit artikel gaat om grillige patronen, die ontsnappen aan de beregeling van een top-down georiënteerde syntaxis, wat aansluit bij het enigszins non-conformistische, weerspannige gedrag van Jacques.

- 2 Dit motto wordt vaak in het Frans geciteerd: “Chaque mot a son histoire” en toegeschreven aan Jules Gilliéron, maar dat laatste klopt niet. Het motto is eigenlijk al te vinden bij Grimm in zijn voorrede op zijn *Deutsche Grammatik* (1. Theil, 1819, p. XIV), en verder ook bij Schuchardt (Pierre Swiggers, p.c.).
- 3 Al bestaan er natuurlijk ook organen zonder enige synchroon gemotiveerde functie, bijvoorbeeld als rudimentaire overblijfselen uit een evolutionair verleden. In de biologie staat zoiets bekend als ‘vestigiality’. Ook dat is niet ongewoon in de taal trouwens.
- 4 Dat is geen wet van Meden en Perzen. Er is tegenwoordig ook heel wat generatief onderzoek met een kwantitatieve methodologie, en omgekeerd is lang niet al het gebruiksgebaseerde onderzoek kwantitatief opgezet. Deze bijdrage bijvoorbeeld kijkt naar geattesteerd taalgebruik, inclusief marginaal geattesteerde patronen, maar we zullen in de volgende secties ook beperkt gebruik maken van het sterretje en het vraagtekentje voor grammaticaliteitsoordelen.
- 5 Voor informatie over het SoNaR-corpus, zie Oostdijk et al. (2013).
- 6 De regel is eigenlijk complexer: als de klemtoon op de laatste lettergreep ligt, dan kan de heldere klinker toch nog een inflectionele sjwa krijgen: *gedweë kinderen, moë leerlingen, cruë opmerkingen* ... Er is trouwens een alternatieve visie, die in de aan- of afwezigheid van de inflectionele sjwa geen fonologische, maar een syntactische oorzaak ziet (Van Eynde et al. 2018).
- 7 Relatoren zijn bindwoorden in de vorm van een partikel, een voorzetsel, een betrekkelijk voornaamwoord of een voegwoord, met een grammaticale functie die de interpretatieve band tussen twee relata verzekert.
- 8 *Genoeg* kan daarentegen niet gecombineerd worden met telwoorden, en de structuur loopt dus niet helemaal parallel.
- 9 Overigens komt ook de oplossing *een grote genoeg meerderheid* voor.
- 10 Met *mogelijk* kan in plaats van een superlatief ook wel *zo + ADJ* voorkomen.
- 11 Timothy Coleman (p.c.) wijst erop dat er nog een extra lezing mogelijk is: die waarin *best* niet de superlatief van *goed* is, maar een bijwoord met de betekenis ‘probleemloos’, ‘heel goed’. In die betekenis wordt het soms gevolgd door *wel*.
- 12 De zoekopdracht in SoNaR is hier bijgevoegd zodat duidelijk is op welke vormen precies gezocht is. Om oneigenlijke treffers te vermijden is de zoekterm soms wat enger gedefinieerd dan die welke je zou gebruiken om alle relevante nominale constituenten te vinden.